

Hall, 2011. – XVIII, 539 p. 7. Hate crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses : Annual Report for 2010 [Електронний ресурс]. – Warsaw : ODIHR, 2011. – 179 p. – Режим доступу: http://tandis.odihr.pl/hcr2010/pdf/Hate_Crime_Report_full_version.pdf. 8. Борьба с преступлениями на почве ненависти в регионе ОБСЕ : Обзор статистики, законодательства и национальных инициатив [Електронний ресурс]. – Варшава : БДИПЧ, 2005. – 180 с. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/odihr/16406>. 9. Злочини на ґрунті ненависті: новий кримінальний феномен світового суспільства : наук.-практ. вид. / [за заг. ред. Дж. Перліна] ; упор. О. А. Мартиненко та Ю. Л. Белоусов. – Л. : Астролябія, 2010. – 524 с. 10. Этническое многообразие и толерантность: сравнение проблем и решений в городах мира [Електронний ресурс] / [отв. ред. В. А. Ачкасов]. – СПб. : [б. в.], 2009. – [?54 с.]. – Режим доступу: <http://www.k-obr.spb.ru/downloads/296/3.pdf>. 11. Преступления на почве ненависти в регионе ОБСЕ: инциденты и меры реагирования : Годовой отчет за 2009 год [Електронний ресурс]. – Варшава : БДИПЧ, 2010. – [?185 с.]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/odihr/82040?download=true>.

Надійшла до редколегії 29.05.2012

Проанализирован опыт правоохранительных систем мира в противодействии проявлениям ксенофобии, исследованы наилучшие примеры мер полицейского реагирования на «преступления ненависти», очерчены проблемные вопросы правоохранительной деятельности в этой сфере. Отмечено, что подобные стратегии могут эффективно использоваться и в Украине.

The world law enforcement agencies' experience of counteraction to xenophobia manifestations is analysed, the best examples of events of police reaction to «Hate Crime» are investigational, the problem questions of law enforcement activity in this sphere are outlined. It is noted that similar strategies can also be effectively used in Ukraine.

УДК 343.98

В. О. Гусева

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ У РОЗСЛІДУВАННІ ТЯЖКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

На основі аналізу практики органів досудового слідства, наукової літератури запропоновано деталізацію основних положень взаємодії слідчих з оперативними працівниками при розслідуванні тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи.

Згідно зі ст. 3, 27 Конституції України людина, її життя та здоров'я, недоторканність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Це визначає зміст і спрямованість діяльності правоохоронців щодо реалізації обов'язків держави перед людиною. Створення правової держави, гуманізація суспільства, реформування правової системи та зміна громадської правосвідомості

© Гусева В. О., 2012

змушують по-новому поглянути на діяльність правоохоронних органів, яка спрямована на розкриття та розслідування злочинів, зокрема тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи.

Під час розслідування злочинів виникає необхідність у взаємодії слідчих підрозділів з оперативними блоками МВС, яка полягає, насамперед, пошуком, установленням особи злочинця та його місця перебування – з боку оперативних працівників, і зібранням та закріпленням доказів провини злочинця – з боку слідчих.

У зв'язку з цим виникла необхідність глибокого наукового дослідження проблеми організації взаємодії слідчих підрозділів з оперативними блоками, яка відіграє значну роль як у припиненні, розкритті, попередженні, так і в розслідуванні злочинів, у виявленні причин та умов, які їм сприяють.

Метою цієї статті є аналіз загальних теоретичних і практичних аспектів взаємодії слідчих з оперативними працівниками при розслідуванні тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи і розробка на цій основі рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення та впорядкування деяких теоретичних положень цього напрямку в криміналістиці.

Окремі аспекти проблем взаємодії слідчого з оперативними підрозділами розглядалися у монографіях, наукових збірниках, навчально-методичних посібниках Р. С. Белкіна, І. О. Возгріна, В. П. Бахіна, І. Ф. Герасімова, К. Б. Гранкіна, В. А. Рогожина, а також у публікаціях Ю. М. Грошевого, В. В. Іванова, В. С. Кузьмичова, А. С. Каплана, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, В. М. Тertiшника, С. В. Слінька, С. М. Стахівського.

Однак, незважаючи на дослідження даної проблеми, ми вважаємо, що низка окремих питань, зокрема щодо організації взаємодії на рівні професійної, психологічної підготовки слідчого з оперативним працівником, досі не знайшли свого вирішення у кримінально-процесуальному та оперативно-розшуковому законодавстві, висвітлені недостатньо й залишаються дискусійними.

Складна криміногенна ситуація, нездатність правоохоронних органів активно протистояти зростанню злочинності, роз'єднаність і відсутність належного рівня взаємодії в їх роботі, постійно зростаючий відтік професійних кадрів – усе це в комплексі становить реальну загрозу руйнівного впливу, спрямовану як на суспільство і державу в цілому, так і на права та свободи громадян зокрема.

У даний час стає очевидним, що без комплексного використання можливостей оперативно-розшукової діяльності та слідчої практики активно вести боротьбу зі злочинністю практично неможливо. Як справедливо зазначає професор І. О. Возгрін, оперативно-розшукова діяльність завжди була тісно пов'язана з розслідуванням злочинів, з криміналістичною методикою розслідування, а отже, і з кримінально-процесуальною діяльністю [1, с. 252–253].

Так, у криміналістичній літературі обґрунтовується, на нашу думку, найбільш вдалий висновок про те, що взаємодію можна

визначити як спільну діяльність слідчого з оперативними підрозділами з розробки та здійсненні заходів, пов'язаних з комплексним використанням процесуальних, оперативно-розшукових і техніко-криміналістичних засобів, з метою успішного розкриття злочинів, установлення винних і виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, та вжиття заходів для їх усунення [2, с. 69–72].

В останні роки, в умовах соціально-економічних змін, відбувається значне збільшення тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, і в першу чергу вбивств, про що свідчить динаміка їх зростання.

Наведемо позитивний приклад взаємодії слідчого з оперативним підрозділом з особистого практичного досвіду автора. Під час розслідування кримінальної справи, порушеної за ознаками ч. 1 ст. 115 КК України, встановлено наступне: 16 вересня 2005 р. до Чугуївської міжрайонної прокуратури Харківської області надійшла явка з повинною Подуса В. О., 1988 р. народження, який відбував покарання в Курязькій ВТК. У явці з повинною, що була отримана саме оперативними працівниками Курязької ВТК, Подус В. О. вказав, що в жовтні 2004 р. в ході виниклої сварки з Михайловим В. А., 1957 р. народження, в будинку № 33 по вул. Луговій у с. Гуслівка Печензького району Харківської області він скоїв убивство Михайлова В. А., завдавши йому удар ножем у лівий бік та удар по голові металевим прутом, після чого закопав труп останнього на своєму подвір'ї.

З метою перевірки явки з повинною Подуса В. О. 16 вересня 2005 р. проведено огляд домоволодіння Подус А. М., розташованого за вищевказаною адресою. В ході огляду у дворі між літньою кухнею і сараєм, у ґрунті на глибині 15–20 см було знайдено труп людини у стадії скелетування. Під час огляду трупа встановлено відсутність фрагмента потиличної кістки черепа. Подус А. М. під час проведеного з її участю впізнання трупа свідчила про те, що це її співмешканець Михайлов В. А. Таким чином, за сприяння оперативних працівників Курязької ВТК було виявлено факт скоєного злочину та встановлено особу злочинця, відносно Подуса В. О. було порушено кримінальну справу за ознаками ч. 1 ст. 115 КК України, та після отримання всіх необхідних і достатніх даних, речових доказів, свідчень, висновків експертних установ та документації від оперативних підрозділів кримінальну справу було направлено до прокуратури для затвердження обвинувального висновку та подальшого направлення за підсудністю. Згідно з вироком Печензького районного суду Харківської області неповнолітнього Подуса В. О. було визнано винним у скоєнні вбивства Михайлова В. А., йому призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на 11 років.

Приклади співпраці та взаємодії оперативних блоків зі слідчими не є поодинокі та виявляються у випадках, коли виникає необхідність установлення місцезнаходження знарядь злочину, речових доказів, виявлення та закріплення інформації, яка має значення у

справі, установлення свідків скоєного злочину, забезпечення явки останніх до слідчого в найкоротші строки.

Однак, крім зазначеного, як слушно зауважує професор І. Ф. Герасимов, слід засудити поширену нині практику, коли у справі, яку провадить слідчий, працівники оперативних підрозділів без особливої на те необхідності виконують значну кількість різних слідчих дій, як правило, без доручення слідчого [3, с. 81]. Від себе додамо, що така негативна практика пояснюється законодавчою неврегульованістю даного питання, адже у кримінально-процесуальному законодавстві та інших законах, що регламентують діяльність правоохоронних органів, нічого не сказано про те, які слідчі дії можна доручати оперативним працівникам, а які не слід. Але це зовсім не означає, як зазначалося раніше, що слідчий може доручити органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виконання будь-якої слідчої дії. На практиці питання щодо сприяння у проведенні тих чи інших дій у справі вирішується оперативно [4, с. 71], за усною домовленістю (у випадку, коли оперативні працівники здійснюють супровід кримінальної справи ще з моменту збору первинного матеріалу).

Також треба відзначити, що на практиці мають місце конфліктні ситуації, що виникають між слідчим і оперативним працівником, які можуть полягати у прямій відмові від спільної діяльності, чи в ухиленні одного із суб'єктів від належного виконання частини взаємних обов'язків, чи в неякісному їх виконанні. У такому разі цілі взаємодії залишаються недосягнутими. Усуненню конфліктів під час взаємодії і, відповідно, підвищенню її ефективності загалом імпонуватиме більш чітка правова регламентація взаємних прав і обов'язків сторін, ознайомлення учасників взаємодії з її психологічними аспектами, формування єдиних інтересів, що пов'язане зі зміною критеріїв оцінки діяльності слідчого і працівника оперативного підрозділу. Крім того, вивчення практики показує, що конфлікти у взаємодії рідко виникають у таких випадках, коли враховуються психологічні аспекти; учасники систематично співпрацюють; взаємопозитивно оцінюють професійні та індивідуальні якості один одного; цілковито збігаються інтереси та цілі учасників.

Тепер необхідно відзначити ряд найважливіших, на нашу думку, напрямів щодо вдосконалення рівня взаємодії слідчих та оперативних підрозділів органів внутрішніх справ у розслідуванні кримінальних справ, зокрема тяжких злочинів проти життя і здоров'я особи.

До вирішення даної проблеми можливо підійти не лише з погляду її організації, а й з позиції соціальної психології, оскільки спільна діяльність слідчого й оперативного працівника органу дізнання є груповою діяльністю. Під час взаємодії слідчий і оперативний працівник органу дізнання обов'язково психологічно контактують, між ними виникають міжособистісні стосунки. Саме спілкування у взаємодії має низку особливостей, серед яких можна виділити: регламентацію спілкування правовими нормами; специфічність мети

спілкування; спільність установки у взаємодії певних суб'єктів; наявність специфічної зацікавленості взаємодіючих сторін. Усе це сприяє формуванню необхідних міжособистісних взаємин. Так установлюється психологічний клімат взаємодопомоги, взаємопорозуміння та співпраці [5].

Ще одним з напрямів вирішення є підвищення психологічної професійної підготовки слідчого й органу дізнання, розробка психолого-правових рекомендацій з удосконалення ефективності взаємодії слідчого з органом дізнання та використання в цьому напрямку спеціальних знань фахівця-психолога ОВС [6, с. 5–12].

Слід наголосити, що на стан вдосконалення процесу взаємодії оперативно-розшукових апаратів і слідчого ОВС у сфері розкриття і розслідування злочинів значний вплив робить рівень професійної підготовки працівників слідчих підрозділів та оперативно-розшукових апаратів. Одним із шляхів вирішення цього завдання є оптимізація професійної підготовки слідчих і оперативних співробітників, чому, безумовно, сприяло б включення в навчальну дисципліну цього профілю самостійного розділу «Організація взаємодії слідчого й органів дізнання з питань розкриття та розслідування злочинів».

Також необхідно створити умови, які б зупинили відтік і повернули кваліфікованих слідчих і оперативних працівників до діяльності з розкриття та розслідування злочинів (зокрема тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи), що дозволило б зберігати і передавати накопичений досвід молодим і виховувати професійне ядро фахівців в ОВС.

Досвід сприяє більш швидкому і правильному вирішенню розумових завдань – виявленню таких шляхів їхнього розв'язання, які дають можливість з мінімальними витратами досягти поставленої мети. Досвід практичної діяльності дає змогу в багатьох випадках згорнути функцію аналізу, відмовитися від перегляду всіх способів вирішення конкретного завдання, обравши оптимальну за певних умов схему [7, с. 65].

Необхідне чітке усвідомлення, що досягнення призначень кримінального судочинства і вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності у сфері боротьби зі злочинністю можливе тільки за умови створення ефективної взаємодії зазначених суб'єктів, обміну між ними інформацією, взаєморозуміння певних завдань, поваги один до одного і відсутності конкуренції.

Проведене дослідження, згідно з його метою і завданням, дозволило визначити ряд теоретичних і прикладних питань, вирішення яких, на наш погляд, може сприяти вдосконаленню взаємодії оперативно-розшукових апаратів, їх співробітників і слідчого в розкритті та розслідуванні злочинів, але потребує ще більш детального та поглибленого теоретичного підходу до вирішення цих питань.

Список літератури: 1. Возгрин И. А. Введение в криминалистику. История, основы, библиография / И. А. Возгрин ; С.-Петербург. юрид. акад. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса). 2. Криміналістика (криміналістична техніка) : курс лекцій /

П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2001. – 216 с. 3. Криміналістика : учеб. для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.] ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с. 4. Пивоваров В. В. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ : монографія / В. В. Пивоваров, Л. І. Щербина. – Х. : Право, 2006. – 176 с. 5. Быков В. М. Психологические аспекты взаимодействия следователя и органа дознания при расследовании преступлений / В. М. Быков // Проблемы советского государства и права. – 1975. – Вып. 9–10. – С. 100–104. 6. Озерський І. В. Взаємодія слідчого з органом дізнання в системі МВС України (організаційно-правовий та психологічний аналіз) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Озерський Ігор Володимирович. – К., 2003. – 16 с. 7. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

Надійшла до редколегії 15.06.2012

На основе анализа практики органов досудебного следствия, научной литературы предложена детализация основных положений взаимодействия следователей с оперативными работниками при расследовании тяжких преступлений против жизни и здоровья человека.

On the basis of analysis of pre-trial investigation organs practice, scientific literature, worked out in detail the substantive provisions of co-operation of investigators with operative workers at investigation of severe crimes against life and health of man are offered.

УДК 343.627(477)

М. Г. Заславська

КРИМІНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ (СТ. 137 КК УКРАЇНИ)

Обґрунтовано встановлення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 137 КК України. Основну увагу приділено визначенню суспільної небезпечності неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей і, відповідно, вибору виду відповідальності за вчинене діяння, а також соціальним властивостям наслідків розгляданого діяння, їхній тяжкості.

В юридичній літературі визнано, що основним фактором соціальної обумовленості кримінально-правових норм є суспільна небезпека [1, с. 216]. Відбиваючи у своєму змісті сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак певного складу злочину, суспільна небезпека є його цілісною соціально-політичною характеристикою [2, с. 131], дозволяє виявити необхідність установлення (і збереження) кримінальної відповідальності (криміналізації) або скасування (декримі-

© Заславська М. Г., 2012